

1082

Η ΕΠΟΧΗ 15 Φεβρουαρίου 2015

ΒΙΒΛΙΟ

27

Ο Άλλος Άγρας

**Τέλλος Άγρας
«Τα Ποιήματα»
Τόμος Α
Φιλ. Επιμέλεια
Έλλη Φιλοκύπρου
Μ.Ι.Ε.Τ.
Σεπ. 2014**

Καλή η αυτοδοξία, ωραία τα μέγα λόγια, αλλά να μην υπερβάλλουμε κόλας, πως οι «χαμηλές φωνές ποιητών του μεσοπολέμου» εξακολουθούν να ακούγονται! Και μάλιστα «επίμονα», γιατί μας αρέσει η ιδέα πως τάχατες συμμερίζομαστε τις εμπειρίες που εκείνοι καταγράφουν, όπως «περιθωριοποίηση ανθρώπων, ισοπέδωση αξιών, μοναξιά». Φράσεις που μπορεί να έχουν ωραία, μόνο που το νόημα τους έχει αλλοιωθεί. Λέξεις καραμέλες, σε γλώσσες χωρίς αισθητήρια ευαισθησία, που τις πιπιλάει, προσπερνώντας τους δαρμένους, διχασμένοι σε εγωπαθή ατομικισμό. Στάμψι μη «βιώνομε, μαζί με τους ποιητές εκείνους», «την αναγκαιότητα της διαμαρτυρίας, της περιφρούρησης μιας απλής καθημερινότητας, της αλληλεγγύης». Μη διαμαρτυρούμενοι, μη αλληλεγγύη, κάνουμε ότι μπορούμε για να διασκεδάσουμε την «απλή καθημερινότητα». Αγευστοί ποιητές, μη έχοντες όρα ούτε για ποιητές υψηλής φωνής, παρεκτός τραγουδοποιούς.

Φέρεται ως τεκμήριο, πως, πράγματι, ακοιμή τις «χαμηλές φωνές» εκείνων, οι ανθολογίες, οι μελέτες, οι εκδόσεις ποιητών, όπως Καρυωτάκη, Πολυδούρη, Λαπαθιώτη και άλλων της γενιάς τους, που «πληθαίνουν». Μην τρελαθούμε, ποιες ανθολογίες, ποιες εκδόσεις; Η τελευταία ανθολογία «χαμηλής φωνής» εκδόθηκε πριν από 25 χρόνια από έναν τελευταίο ρομαντικό, με ιδιαίτερο βάρος στην περίπτωση του Τέλλου Άγρα. Αν γίνονται σήμερα κάποιες εκδόσεις, οριζόμενοι του μεσοπολέμου, δεν γίνονται για να ακούσουμε τις «χαμηλές φωνές» τους. Αντίθετος, τη ναυβαλίη της «χαμηλής φωνής» τους θέλουμε να αποπιάξουν. Γι' αυτό και αναζητούν μανιωδώς τον Άλλο, που κριβείται πίσω από τον ποιητή. Τον Άλλο άνθρωπο με τα παρεκτινόμενα χούγια, τον Άλλο συγγραφέα με τα αδημονήσια και αποκηρυγμένα. Τον Άλλο Καρυωτάκη, με «την πολιτειακή προσωπικότητα του αυτόχειρα» και τα κρυμμένα πεζά. Την Άλλη Πολυδούρη, την ψυχαναγκαστικά ερωτευμένη και το αδημονήσιο μυθιοτόρημά της. Τον Άλλο Λαπαθιώτη, την ομοφιλοφιλία προσωπικότητα ενός ακόμη αυτόχειρα και τα οκρόπια διηγήματα.

Όσο για τη μόδα των Απάντων, αυτή προέκυψε με την κρίση. Παλαιοί εκδότες, με όνομα, στο κύμα των νέων εκδοτικών οίκων, προτάσσουν ανάχωμα την προικα τους. Τα ξεκινούν φιλόδοξοι μελετητές, για να εγκαταλείψουν μετά τους δυο-τρεις πρώτους τόμους. Τα αγοράζουν μεσίτες, άλλοτε ποτέ με προφίλ διανομημένο, που, εδω και καιρό, δεν ανοίγουν βιβλία, βαυκαλιζόμενοι με την ιδέα πως θα χρησιμοποιήσουν στα παιδιά και τα εγγόνιά τους, που, από το νηπαιγωγείο, βρίσκονται με την οδύνη παραμαχάλα αντί για σάκα. Εντός του 21ου αι., Απάντα, όβια του τίτλου τους, προέκυψαν για μια μόνο «χαμηλή φωνή του μεσοπολέμου». Εκείνη του Ρίμου Φιλίρα. Είχε προηγηθεί, όμως, έκδοση για τον Άλλο Φιλίρα, τον τρώφιο του Δρακοκάιτεου και αυτοβιογραφούμενο πεζογράφου.

Διαφορετικά προβάλλει η περίπτωση του Τέλλου Άγρα. Σήμερα, ως ο Άλλος Άγρας, λογαριάζεται ο ποιητής. Αφού ο Τέλλος Άγρας είναι ο μείζων κριτικός του Μεσοπολέμου, σύμφωνα με τον τελευταίο Ιστορικό της ελληνικής λογοτεχνίας, Αλέξ. Αργυρίου. Αποφύ-

γει, πάντως, το χαρακτηρισμό ελάσσων ποιητής, επικαλούμενος τα λόγια του ίδιου του Άγρα, που απέρριπτε παρόμοια ταξινόμηση, υποστηρίζοντας πως όλοι δικαιούνται «θέση στον ιδεών την πόλη». Δεν υποθετεί ούτε την άποψη του Νάσου Δετζωρτζή, ότι «στη χορεία των ελασσών της ποίησης μας υπάρχουν δυο μείζονες ελάσσονες: ο Καρυωτάκης και ο Άγρας». Πιθανώς, γιατί οι προτιμήσεις του γέρνουν προς άλλους ελάσσονες.

Όπως και να έχει, γενικότερα, η έλλειψη ενδιαφέροντος για τον ποιητή Άγρα είναι κατάδηλη. «Μικρή» η παραγωγή του, μόλις τρεις συλλογές. Δυο τις εξέδωσε ο ίδιος, ανθολογώντας αναδρομικά τη δημοσιευμένη ποιητική παραγωγή του. Το 1934, «Τα βουκολικά και εγκώμια» από την περίοδο 1917-1924, το 1939, «Οι καθημερινές», συνεχίζοντας το προσωπικό ζάκριαμα από την περίοδο 1923-1930. Η τρίτη, «Τριαντάφυλλα μανής ημέρας», με ποιήματα της δεκαετίας του '30, εκδόθηκε μεταθανάτια.

Όχι την επομένη, αλλά 21 χρόνια αργότερα, το 1965. Τη φροντίδα την είχε ο Κώστας Στεργιόπουλος. Δικό του είναι και ένα τέταρτο βιβλίο με ποιήματα του Άγρα, που εκδόθηκε το 1996. Είναι ο 8ος τόμος της Σειράς «Ο ανθολόγος Ερμής», με επιλογή ποιημάτων από τις τρεις συλλογές. Ενδιαμιώως, είχε εκδόσει τέσσερις τόμους με τα «Κριτικά» του Άγρα, κατ' επιλογή και θεματική ταξινόμηση.

Τέλλος Άγρας χωρίς τον Στεργιόπουλο δεν θα υπήρχε. Τον γνώρισε Ιούλιος 1943. Ακόμη δεν είχε κάνει την επίσημη πρώτη του εμφάνιση στη λογοτεχνία, που θεωρείται το ποίημα «Κι' αν τα δάκρυα...» στο τεύχος της 1ης Σεπτεμβρίου 1943 στη «Νέα Εστία». Είχε, όμως, εκδώσει ένα πρώτο ποιητικό βιβλίο, «Χινοπωρινά». Μπορεί ο ίδιος να το αποκηρύξει, έμεινε όμως το ίχνος του χωρίς στην κριτική του Άγρα. Σε αυτήν, εκείνος διατυπώνει παρατηρήσεις με την οπτική του ενήλικα σχετικά με το περιεχόμενο, εκφράζοντας θαυμασμό για τη στιχουργική «αυτού του παιδιού δεκαεννιά χρονών μόλις». Τότε, ο Στεργιόπουλος ήταν στα 17. Με «Ζανθά μαλλιά» και «Ζωρόφ βλέμμα», αναφέρει ο Άγρας, συμπληρώνοντας την εικόνα της πρώτης τους συνάντησης, που περιγράφει ο Στεργιόπουλος στο «Ιστορικό της φιλικής» τους. Την πρώτη εκδοχή αυτού του «Ιστορικού», δημοσιευμένη Δεκεμβρίου 1944, ο Στεργιόπουλος, όπως σχολιάζει οαράνα χρόνια αργότερα, την έχει «περίπου αποκηρύξει». Κι όμως, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ο 18χρονος Στεργιόπουλος αυτοπαρουσιάζεται ως τουλάχιστον δυο χρόνια μεγαλύτερος, παίρνοντας την ηλικία που του έδινε ο Άγρας στην κριτική, ενώ τοποθετεί τη γνωριμία τους πριν τον Πόλεμο. Τελικά, ο Άγρας, με μια κριτική για έναν φερέλιπδα έφηβο, εξασφάλισε έναν καλό φροντιστή. Κατά μια άποψη, ο Στεργιόπουλος τυχαίνει σήμερα αντίστοιχης αντιμετώπισης με εκείνης του Άγρα. Αναγνωρίζεται ως κριτικός-φιλόλογος, με τον ποιητή στο δεύτερο ρόλο.

Στα επόμενα κοντά 20 χρόνια, δεν υπήρξε άλλη έκδοση, ούτε κανένα δημοσίευμα, που να κινεί το ενδιαφέρον για τον Άγρα. Πέραν των αναφορών στον

κριτικό, όπως το αφιέρωμα του περιοδικού «Κ», Μάρτιο 2003. Για τον ποιητή Άγρα, ωστόσο, συγκροτούμε την «καινοτομία ανήγνωση» από τον Στέφανο Ροζάνη, του 1991, που δεν έτυχε αντίστοιχης προσοχής. Να, όμως, που επετειακά, 70 χρόνια από τον θάνατό του (απεβίωσε 12 Νοεμβρίου 1944), εκδίδεται τόμος, με προμετωπίδα, «Τα ποιήματα», χαρακτηρισόμενος ως πρώτος τόμος. Πιθανώς, νοείται πρώτος τόμος Απάντων, καθώς επανεκδίδονται οι δυο πρώτες συλλογές. Δεν δίνεται, ωστόσο, καμιά πληροφορία για επόμενους τόμους. Ούτε καν για έναν δεύτερο, που θα ολοκλήρωνε την επανέκδοση «των ποιημάτων». Θα στέγαζε, όμως, μόνο την τρίτη συλλογή ή μήπως, να γινόταν ένα δεύτερο ζάκριαμα του δημοσιευμένων, λιγότερο αυστηρό από το πρώτο του ίδιου του ποιητή; Όπως και να έχει, η έκδοση δίνει την εντύπωση του πρωθύτερου και του βεβιασμένου.

Η επιμέλεια του τόμου, Έλλη Φιλοκύπρου ασχολείται από τα φοιτητικά της χρόνια με τη «γενιά του Καρυωτάκη». Ήταν το θέμα της διδακτορικής της διατριβής, στην Οξφόρδη, πριν 25 χρόνια, που εκδόθηκε σε βιβλίο το 2009. Συγκεκριμένα, επικεντρώνει τη μελέτη σε επτά «μετασυμβολιστές», όπως αποκαλεί. Όπου, ο Άγρας κατέχει κεντρική θέση, όχι τόσο ως ποιητής, αλλά λόγω του κριτικού του έργου. Βασική παραπομπή της αποτελεί ο τόμος της Ανθολογίας-Γραμματολογίας Σοκόλη, «Η αναανεμένη παράδοση», του Στεργιόπουλου. Ειδικά για το κεφάλαιο του Άγρα, δρομολογείται σε παρατηρήσεις, απόψεις και συμπεράσματα στάθηκε το βιβλίο του, «Ο Τέλλος Άγρας και το πνεύμα της παρακμής», του 1962. Στον πρόσφατο τόμο, η Φιλοκύπρου, συμπληρώνει αποκλειστικά στον Άγρα, ομιλώντας την επανέκδοση των συλλογών με ένα επιλογικό κείμενο στην ποίησή του, όπου δεν διαφοροποιείται από την προηγούμενη μελέτη της, και πάλι με εκτενή αναφορά στον Στεργιόπουλο. Άλλωστε, στις «ειχαριστίες», αποδίδει «στην επιμονή και τον ενθουσιασμό» του την ύπαρξη της έκδοσης.

Όποτε, ως προς το πρωθύτερο της έκδοσης, δεν χρειάζεται η επιμέλεια. Εκείνος θα έπρεπε να φροντίσει ως απαραίτητο προηγούμενο την επανέκδοση του βιβλίου του και βεβαίως, της τρίτης συλλογής του Άγρα. «Την σπουδαία όσηρη», κατά δική του απόφαση, θεωρώντας ο Αλέξ. Αργυρίου επαυξάνει, θεωρώντας τα ποιήματα της δεκαετίας του '30 ως τα αντιπροσωπευτικότερα, ενώ αποδίδει μόνο «ιστορική σημασία» στα ποιήματα της πρώτης συλλογής. Μάλιστα, συγκρίνει το ποίημα «Τώρα που λέπεις...» από την τελευταία ενότητα, «Αγάπη», της δεύτερης συλλογής με το ποίημα «Οδός - Σκουφά» της τρίτης συλλογής, επισημαίνοντας στοιχεία που προσδίδουν στο δεύτερο «τόνος νεοτεραιότητας». Αλλά «σε αραιές δόσεις», προσθέτει. Για να κρίνουμε κατά ποσο χάρια είναι ή μήπως και αδικεί τον ποιητή, χρειάζεται να έχουμε στα χέρια μας το βιβλίο. Εξαντλημένο εδώ και χρόνια, η τιμή δυσότερωιων αντιτύπων φθάνει τα 70 ευρώ. Παρομοίως, εξαντλημένη είναι και η μελέτη του Στεργιόπουλου.

Αλλά οι συγκαρινού του Άγρα κρι-

τικοί, που σχολιάζουν τις δυο πρώτες συλλογές, θεωρούν πως ο Άγρας, όταν τις εξέδωσε, «ως πρόθεση και ως πραγματοποίηση καλλιτεχνική», τις είχε ήδη ξεπεράσει. Αυτό είναι το καταληκτικό συμπέρασμα του Κλέωνα Παρόδοξου το 1934, στην κριτική της πρώτης συλλογής. Προφητικές της προφρατικής έκδοσης, διατυπώνει την άποψη, ότι αυτά «τα νεανικά ποιήματα ίσως να είχαν θέση σε μια έκδοση Απάντων». Μόνο που αυτή έρχεται με καθυστέρηση 80 χρόνων και χωρίς υπόσχεση ότι θα ολοκληρωθεί υπό μορφή Απάντων. Ο Παρόδοξος πιθανολογεί, πως ο Άγρας, ουσιματικά και ως κριτικός, θέλησε να δειξει «όλες τις φάσεις της εσωτερικής του ιστορίας».

Με βάση αυτήν την παρατήρηση, η πρόσφατη έκδοση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί βεβιασμένη. Ο εντοπισμός των πρώτων δημοσιευμένων ποιημάτων παραμένει ελλιπής, ενώ αποσιωπά υποσημασιώτικα σχετικά με τις αλλαγές από την πρώτη δημοσίευση. Παράδειγμα, η πρώτη ενότητα της πρώτης συλλογής. Τα 19 κομμάτια του «Φενοπορισμού Ειδωλλίου» προέκυψαν από μέρη ομότιτλου ποιήματος, δημοσιευμένου το 1926, και από την ανασυνταξη των 9 μερών του ποιήματος «Πλειάδες», δημοσιευμένου το 1918, ενώ για έξι κομμάτια δεν εντοπίστηκαν οι πρώτες δημοσιεύσεις. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως αυτή, προς αντιπαράθεση θα μπορούσαν να δοθούν οι πρώτες εκδόσεις.

Επίσης, μια παρόμοια έκδοση προσφέρει την ευκαιρία για ένα πληρύτερο χρονολόγιο. Μένουμε με την εντύπωση, πως τα εργοβιογραφικά του Άγρα απαιτούν περισσότερο φροντίδα. Δικνη παραδείγματα, αναφερόμενοι την πρώτη του εμφάνιση, παραμερίζοντας τις συνεργασίες του με παιδικά έντυπα, τη «Διάπλαση των παιδιών» και τον «Παιδικό Αστέρα». Στεργιόπουλος και Αργυρίου αναφέρονται το 1917 στο περιοδικό «Βωμός». Το βεβαιώνει, άλλοτε, ο ίδιος ο Άγρας σε συνέντευξη στον Κωστή Μπασιτά, του 1931. Στο Χρονολόγιο του 1984, στο περιοδικό «Διαβάζω», το έτος παραμένει το 1917, αλλά αντί συγκεκριμένη παραπομπή, αναφέρεται αόριστα ότι εκείνο τον καιρό έδινε συνεργασίες στα περιοδικά, «Άλφα», «Βωμός», «Οι Νέοι». Μόνο που το πρώτο τεύχος του Δεκαεπενήμηρου περιοδικού «Βωμός» κυκλοφόρησε 10 Οκτ. 1918 και αντίστοιχα, του μηνιαίου «Οι Νέοι», Μαρ. 1919. Απομένει το μηνιαίο «Άλφα», με πρώτο τεύχος Νοέ. 1917, και δυο ακόμη, Δεκ. και Ιαν. 1918, πριν διακοπεί για έναν χρόνο. Λοιπόν, σε ποιο περιοδικό και με ποιο ποίημα έκανε ο Άγρας την πρώτη του εμφάνιση στο αναγνωστικό κοινό των ενηλίκων;

Η Φιλοκύπρου δεν ασχολείται με τα πραγματολογικά στοιχεία. Ούτε ευρετήριο τίτλων και πρώτων στίχων θεωρεί αναγκαίο. Ακόμη και την πληροφορία του επιλογικού της κειμένου, πως ο Άγρας μελοποιήθηκε, την αφήνει εκκρεμή. Στην παρουσίαση της έκδοσης, ο Νικόλαος Σβαστάκης συμπληρώνει, «μελοποιήματα από τη Νένα Βενετσάνου και τον Νέτη Μαυρουδή, τραγουδιόμενος από την Καίτη Χαραφά». Πλοισκος ο λόγος των συγγραφών, μένει με την εντύπωση πολλών άλλων ποιητών και αντιστόχων, δίκων. Ποί να φανταστεί πως μόλις ένα τετράστιχο μελοποιήθηκε ο Γιάννης Σπανός, στα μέσα της δεκαετίας του '60, και το τραγούδησε, σε δίσκο με στίχους πολλών άλλων ποιητών, η Χωροφρά. Και τριάντα χρόνια αργότερα, μερικούς στίχους από τρία ποιήματα μελοποιήσαν οι άλλοι δυο και τα τραγούδησε η Βενετσάνου. Ποια ποιήματα και από ποια συλλογή;

M. Θεοδοσοπούλου